

REPORTASJER

Tirsdag 15. oktober 1991 **Aftenposten**

Fascismen og velferdsstaten

BØKER

Øystein Sørensen:
SOLKORS OG
SOLIDARITET

*Høyreautoriteter samfunns-
tenkning i Norge ca.
1930–1945*
Cappelen

Anmeldt av
NILS JOHAN RINGDAL

Det går en linje fra høyre-radikale strømninger i mellomkrigstiden via NS-regimet til den norske velferdsstaten slik den ble formet av sosialdemokratiet etter krigen, påstår Øystein Sørensen i sin nye bok. Han har særskilte evner både til å snuse opp ukjente kilder, se ideologiske mønstre og formidle kontroversielt stoff på lettflytende norsk. Tross dette får denne boken meg til å undres over hvor langt ideologianalyser, om aldri så skarpsindige, kan føre oss.

Benito Mussolini mente at vårt århundre ville stå i kollektivismens og statens tegn, som forrige århundre hadde representert individualismen og liberalismen. Selv bidro «Il Duce» til at det ble slik: Mussolini-tidens italienere ble forsynt med morstrygd, arbeidsløshets- og alderstrygd. I Hitlers Tyskland lappet man mer på det gamle trygdesystemet. Men i tillegg avskaffet Hitler arbeidsløsheten og bidro til sosialutjevning. Etter nasjonalsosialistisk teori skulle staten ta seg av folket fra vuggen til graven. Under Hitler fikk raserene tyskere ferie med lønn – «Kraft durch Freude» – og enkelte arbeidere kom seg sogar på cruise til Middelhavet.

Samtidig pågikk det i Storbritannia planlegging av et omfattende sosialt trygdesystem. Mens verdenskrigen raste, utviklet de krigførende parter hver på sin side sosiale reformer. Det er viktig folkeopplysning å slå fast at dette ikke var noe eksklusivt demokratisk eller alliert anliggende. Første tredjedel av Sørensens bok gir den internasjonale bakgrunn for det han senere skal behandle, og var for meg kanskje den mest spennende delen å lese.

Likheter

Også i Norge har velferdsstaten en historie som går tilbake til mellomkrigstiden. Sørensen trekker i sitt annet kapittel frem likheter i tankegang på «høyre» og «venstre» fløy i det norske politiske landskap. Høyre-/venstre-skalaen plager Sørensen, som så mange historikere. Den måten å beskrive politikken på kom i hevd i Frankrike for mer enn to hundre år siden, og har forvirret adskillige siden.

Organisasjonen Fedrelandslaget kalles gjerne «høyre-radikal»; den var stiftet av nasjonale høvdingen som Fridtjof Nansen og Christian Michelsen, og profilerte seg overfor «egotisk» liberalisme gjennom sin sosiale profil. Men samtidig vendte man seg skarpt mot den revolusjonære «venstreradikale» marxisme. I Fedrelandslaget og blant abonnentene på Teknisk ukeblad beundret man på én og samme tid Hitler og Franklin D. Roosevelt; også han ble berømmet som «fascist». For mange var det et rosende uttrykk dengang.

Øystein Sørensen (bildet) har en særskilt evne til å snuse opp ukjente kilder, se ideologiske mønstre og formidle kontroversielt stoff på lettflytende norsk, skriver anmelderen.

I disse kretser fremmet man tanken om en «arbeidets landsentral», ledet av en «fagmann». Statens ledere burde heve seg over splittende politiske motsetninger knyttet til parlament og partier, og i stedet finne teknokratiske løsninger på samfunnets problemer.

Arbeiderpartiet vant i 1933 sin første store valgseier med nye slagord om planøkonomi, «hele folket i arbeid» og «by og land hand i hand». Det var paroller og tanker i slekt med dem som var i bruk i fascistvennlige kretser. Derfor kom enkelte til å hevde at Martin Tranmæl hadde stjålet sin politikk fra Goebbels. For meg blir det ikke helt klart om Sø-

rensen faktisk er enig i dette, eller om han bare ønsker å påpeke en likhet i argumentasjonen.

Intet tilbakeskritt

Med den annen verdenskrig endret mye seg. I Norge var det ikke Fedrelandslaget, men partiet NS som kom «til makten» via samarbeide med de tyske okkuperanter. Sosialpolitisk kom ikke NS-regimet til å representere noen parentes eller tilbakeskritt, hevder Sørensen i sitt tredje hovedkapittel. Han gir riktig nok ikke NS æren for å ha opphevet arbeidsløsheten. Det var tyskernes anleggsvirksomhet som løste det problemet. Men det var NS som først fikk gjennomført «Lov om barnetilskott» i Norge, viser Sørensen. Loven ble endelig vedtatt sent i 1944. I frigjøringsdagene ble den opphevet. Men da den nye arbeiderparti-regjeringen i januar 1946 foreslo barnetrygd på nytt, var NS-loven både grunnlag for og vedlegg til den nye loven, som ble heftig forsvart av sosialminister Sven Oftedal. Men det var ikke denne loven som til slutt ble vedtatt. Det ble reist motforestillinger, og den NS-inspirerte loven ble til slutt trukket tilbake. Sørensens argumentasjon vil, synes jeg, ha hatt større tyngde om det hadde gått som det ikke gikk!

Rasehygiene

Rasehygiene-tanken hadde bred oppslutning i Norge både i mellomkrigstiden og under okkupasjonen. Øystein Sørensen påviser kontinuiteten fra den norske steriliseringsloven av 1934 til NS-regimets lov om

det samme i 1942. Den nyeste loven ga videre adgang til å sterilisere åndssvake enn den første, men heller ikke NS-loven rettet seg mot mer enn «mangelfulle» enkeltindivider. Den var ingen raselov, selv om krefter i NS gjerne hadde villet ha lover rettet mot «lappespermålet». Det er klargjørende når Sørensen her legger vekt på å skille mellom lovtekst og praksis. For om menneskesynet i de to lovene et stykke på vei var det samme, ble NS-loven brukt langt oftere. Vi merker Sørensens beklagelse her; ellers er han svært forsiktig med å felle moralske dommer i det grumsede idélanskap han kartlegger.

Byråkrati

Mot slutten av sitt tredje kapittel går Sørensen mer konkret inn på forholdet mellom NS-sosialministrene og deres byråkrati, som et godt stykke på vei var det samme som før krigen. Dermed beveger han seg nærmere en forklaring på den sosialpolitiske kontinuitet han mener å observere.

Øystein Sørensen skriver og tenker uvanlig selvstendig, og denne boken feyer seg fint inn i hans forfatter-skap. Min eneste innvending er at boken mer fortner seg som tre essays enn én bok. Den litt løse forbindelsen mellom kapitlene gjør det problematisk å se en så klar sammenheng, realhistorisk som idéhistorisk, som forfatteren i innledning og etterord postulerer.

Trygve Bull: Forrædersk av Høyre

ODD INGE
SKJÆVESLAND

– Det er forrædersk tale av Høyre å si at vi ikke har noe annet valg enn EF-medlemskap. Det går en historisk linje fra vakklingen i unionen med Sverige og nazi-tiden, sier Trygve Bull.

Den frittstående historikeren og tidligere Arbeiderparti- og SV-politiker mener det kan være mye godt å si om Høyres standpunkter.

– Men det går ikke an å si at fedrelandet «ikke har noe valg», sier Bull til Aftenposten. Han mener at det er å selge seg til motstanderne, og trekker en historisk parallell med et eksempel på høyre-partiets «vakkende holdning» til de svenske kongene.

– I begynnelsen av 1880-årene samarbeidet statsminister Christian Selmer med kong Oscar II om kupp mot Stortinget, sier Bull. Han viser videre til bl.a. Nasjonal Samlings (NS) samarbeide med Hitler-Tyskland.

– Her ser jeg fellestrekk til dagens EF-debatt, hvor særlig Høyre-folk – men også enkelte i Arbeiderpartiet – bedriver forrædersk tale. De bagatelliserer at 17. mai 1814 er noe hellig for nordmenn. Det er en grunnleggende feil hos folkene, sier Bull.

Han satt i panelet da historiker Øystein Sørensen bok «Solkors og solidaritet»

ble presentert igår. Ifølge forfatteren kan ikke venstresiden ta monopol på solidaritetstanken. Den var velutviklet også i Nasjonal Samling, Fedrelandslaget og andre høyregrupper i slutten av 1930-årene og under krigen.

– Vi på venstresiden hadde ingen følelse av ideologisk berøring med disse høyrekreftene. I Norge var vi som ild og vann, bl.a. fordi den norske arbeiderbevegelsen hadde Europas mest positive holdning til den russiske revolusjon.

– Men når Sørensen setter det hele på spissen, blir vi nok minnet om ting vi enten ikke så eller lukket øynene for, sa Bull på pressekonsferansen.

Til Aftenposten sier den politiske veteran-synser at han ikke angrer på at han snudde ryggen til alle som tonet flagg med hakkeors.

– I anstendighetsens navn var ingen kommunikasjon den eneste mulige reaksjon, på grunn av raseholdningen og førerprinsippet, sier Bull.

Han har ikke mye pent å si om 30-årenes Bondeparti, som gjorde Vidkun Quisling til statsråd og hadde en statsminister (Jens Hunseld) som meldte seg inn i NS under krigen. Bull skryter derimot av dagens Senterparti.

– Anne Enger Lahnstein er en ektefæddatter av det gamle Venstre. Hun er fastere i fisken enn både Høyre og Arbeiderpartiet, sier Trygve Bull.

100786